

Антон Михайлович ШЕВЧУК

аспірант кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування
Тернопільського національного економічного університету
вул. Львівська 11, Тернопіль, Україна, 46000

ТЕОРЕТИЧНА СУТЬ ЕКОНОМІЧНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

Анотація

Розглянуто теоретичні аспекти економічного капіталу банку, досліджено рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду щодо управління капіталом банку та визначено роль і місце банківського капіталу у процесі забезпечення ефективності банківської діяльності.

Мета статті: дослідити проблему достатності капіталу в процесі управління банківськими ризиками, виявити місце і роль економічного капіталу в банківській практиці, особливо в системі регулювання банківської діяльності.

Результати дослідження: виявлено обставини, за яких концепція економічного капіталу може ефективно працювати.

Науковою новизною та практичною значущістю є заходи, які необхідно вжити НБУ, як організатору та ініціатору процесу адаптації Базельських положень до вітчизняних умов.

Ключові слова: економічний капітал банку, управління ризиками, Базельські угоди, регулятивний капітал

Антон Михайлович ШЕВЧУК

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КАПИТАЛА БАНКА

Аннотация

Рассмотрены теоретические аспекты экономического капитала банка, исследованы рекомендации Базельского комитета по банковскому надзору по управлению капиталом банка и определена роль и место банковского капитала в процессе обеспечения эффективности банковской деятельности.

Цель статьи: исследовать проблему достаточности капитала в процессе управления банковскими рисками, выявить место и роль экономического капитала в банковской практике, особенно в системе регулирования банковской деятельности.

Результаты исследования: выявлены обстоятельства, при которых концепция экономического капитала может эффективно работать.

Научной новизной и практической значимостью являются меры, которые необходимо принять НБУ, как организатору и инициатору процесса адаптации Базельским положений к отечественным условиям.

Ключевые слова: экономический капитал банка, управления рисками, Базельские соглашения, регулятивный капитал.

Anton Mykhaylovych SHEVCHUK
Postgraduate student finance and insurance businesses,
Ternopil National Economic University
L'vivs'ka, 11, UA-46000 Ternopil, Ukraine

THEORETICAL NATURE OF THE ECONOMIC CAPITAL BANK

Summary

The theoretical aspects of the economic capital of the bank, studied the recommendations of the Basel Committee on Banking Supervision, Bank for capital management and the role and place of bank capital in the process of ensuring the effectiveness of banking.

Aim of this paper is to investigate the problem of capital adequacy in the management of banking risks, to identify the place and role of economic capital in the banking practice, especially in the system of banking regulation.

Results: found circumstances in which the concept of economic capital can work effectively.

Scientific novelty and practical significance are the measures to be taken NBU, the organizer and initiator of the process of adaptation of the Basel regulations to domestic conditions.

Keywords: economic capital of the bank, risk management, Basel Accord, regulatory capital

Постановка проблеми. Перехід вітчизняної банківської системи на міжнародні стандарти охоплює всі сфери банківської діяльності. Рекомендації Базального комітету у сфері оцінки адекватності структури капіталу стосуються розробки інтегрованого підходу до визначення власного капіталу, який виступає в ролі і балансового, регулятивного і економічного.

Економічний капітал банку досить нове поняття в теорії і практиці банківської діяльності. Воно виникло в результаті поглибленого осмислення широкого розмаїття ризиків банківської діяльності в умовах глобалізації економіки. За своєю суттю економічний капітал банку – це мінімально допустимий капітал, при якому банк міг би виконувати свої функції як банківська установа. Банк повинен спрогнозувати, який у нього буде капітал за умови настання одночасно всіх видів ризиків з певною вірогідністю і оцінити, чи достатньо його буде для продовження діяльності та ще й за підтримання його рейтингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем формування, оцінки та поглиблення капіталу банку присвячені праці багатьох провідних вітчизняних та зарубіжних вчених - економістів: М.Д. Алексеєнка, З.В. Васильченко, О.В. Васюренка, А.П. Вожжова, О.В. Дзюблюка, В.І. Мітенка, А.М. Мороза, М.І. Савлука, а також: В.І. Колесникова, А.М. Косого, О.І. Лаврушина, П.І. Самуельсона, А.Ю. Сімановського, Дж.Ф. Сінкі, В.М. Усоскіна, Д.Хаймана, П.Хейне та ін.

Постановка завдання. Більшість робіт згаданих економістів присвячена проблемам сукупності, структури, проблемам формування власного капіталу, водночас глибокого вивчення потребує проблема достатності капіталу в процесі управління банківськими ризиками. Невирішеним залишається питання місця і ролі економічного капіталу в банківській практиці, особливо в системі регулювання банківської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банківський бізнес на відміну від інших видів економічної діяльності є найвразливішим з огляду на те, що уособлює ризиковість своїх клієнтів та, безперечно, йому притаманна і власна ризиковість діяльності, як суб'єкту бізнесу, а з другого боку, вразливість означає в певній мірі і довіру до банків, адже проводячи ризикову діяльність банки повинні організувати власну систему управління ризиками з метою запобігання негативного впливу на власну діяльність.

Говорячи про фінансову стійкість, слід зазначити, що дане поняття, як і ліквідність, баланс, потенціал запозичені із фізичних наук і означає, що тіло вважається стійким, якщо його виведено із стану рівноваги і воно здатне повернутися у попереднє положення. Влучний вираз стійкість щодо економічних явищ, очевидно означатиме, що банк вважатиметься стійким, якщо

він мало буде піддатливим до зовнішніх та внутрішніх ризикових, негативних впливів. Адаже міжнародні рейтингові агентства при присвоєнні рейтингів розглядали фінансову стійкість як вірогідність неспроможності банку, без допомоги власників, інших учасників ринку впоратися із проблемами у випадку системної економічної кризи в країні.

На думку зарубіжних фахівців, для створення стійкої, інтегрованої системи управління ризиками та для виживання кредитних організацій в поточній кризі необхідно в першу чергу забезпечити достатній капітал і ліквідність - ключ до виживання і посилити здатність управляти ризиком [1]. На наш погляд, ключовою проблемою залишається низький рівень капіталізації українських банків. У період кризи були зроблені кроки з посилення вимог до достатності капіталу [2], але, безумовно, ці заходи покликані вирішувати проблеми майбутнього розвитку банківської системи, а в даний час одним з основних (якщо не єдиним) джерелом підтримки залишаються фінансові ресурси держави.

Говорячи про мінімізацію впливу ризиків. їх врахування, запобігання їм, головну роль відіграє власний капітал, хоча б з тих позицій, що висококапіталізовані банки є більш інертними до виявів нестабільності у фінансових системах (масивні тіла важче вивести із стану рівноваги, тобто вони є більш стійкими).

Отже, капітал потрібен у разі відсутності інших джерел (в першу чергу поточних доходів) покривати або компенсувати втрати і тим самим не допустити банкрутства банку. Іншими словами, не допустити ситуацію, при якій сукупна величина зобов'язань буде стійко перевищувати вартість його активів.

У випадку необхідності капітал повинен покривати витрати (збитки) і в цьому його основне призначення. Але частково витрати включаються в ціну, скажімо при кредитуванні, в процентні ставки в якості премії за ризик. Це відбувається в тому випадку, коли дані витрати очікувані і передбачувані, наприклад, які можуть виникнути внаслідок недостатньої платоспроможності клієнта, його фінансового стану тощо. Але слід мати на увазі, що і премія за ризик, і капітал в якості джерел покриття витрат повинні мати кожен свою сферу відповідальності, причому за капіталом зберігається місія останньої інстанції. Тому, очевидно капітал призначений покривати наступні види витрат:

- втрати, які не покриваються премією за ризик, тобто вони не можуть бути акцептовані ринком в якості компоненту премії за ризик, тому що виникають внаслідок власної ризикової діяльності банку;

- втрати, які по факту не покриті поточними доходами.

Ця ситуація для банку виявляється після визначення ціни на продукт і причинами при цьому можуть виступати:

а) недоліки в управлінні ризиком (надання кредитів без належної оцінки, неякісна оцінка платоспроможності);

б) неочікувані пагубні зміни економічних умов тощо.

Отже, підсумовуючи вищезазначене можна констатувати, що капітал призначений для покриття витрат, які завчасно або фактично непокриваються поточними доходами, тобто, втрати, які складаються із наступних складових:

- витрати покриття яких не передбачено премією за ризик;
- витрати, які обумовлені недоліками управління ризиками;
- витрати обумовлені непередбачуваними зовнішніми обставинами.

Тому, з метою регулювання ризиковості, а відповідно і достатності капіталу у 1998 році була прийнята в Базелі «Угода про капітал» або Базель I.

Основними постулатами цього документу є те, що:

- джерелом покриття банківських ризиків та збитків є капітал банку, який складається із основного та додаткового. Для них існують певні обмеження, які покликані забезпечити максимальну якість, введення поняття «регулятивний капітал»;

- банки повинні тримати капітал для покриття двох основних категорій ризику: кредитного та ринкового;

- у будь-який момент часу співвідношення між регулятивним капіталом та активами зважених на ризики не повинно бути меншим ніж 8%.

Разом з тим, Базелю I притаманні наступні недоліки:

- з розвитком банківської діяльності ризиків стало набагато більше і дотримання вимог щодо адекватності капіталу під два види ризику не гарантували повного захисту банку;

- проста методика визначення ринкових активів шляхом зважування останніх на коефіцієнти не враховує специфіки роботи банків по управлінню ризиками. Адже банки просто втрачали стимул до поліпшення практики ризик-менеджменту, якою б ідеальною не була практика управління ризиками, проста практика зважування на ризик видасть один і той кількісний варіант необхідної величини капіталу;

- із регулятивного показника, адекватність капіталу стала нормативним, тобто виникла ілюзія, при її рівні у 8% є гарантія стабільної роботи банку. Тому виникла необхідність в удосконаленні регулятивних вимог, що забезпечив Базель II, який прийнятий у червні 2004 року.

Базельською угодою 1988р. дано визначення регулятивного капіталу як капіталу, яким повинен володіти банк для проведення відповідних операцій, оскільки цього вимагає регулятивний орган. Поряд з даним визначенням у сучасній західній теорії існує також концепція економічного капіталу, необхідного для адекватного покриття ризиків, які приймаються конкретним банком.

Необхідність останнього пояснюється наступним. Банки, надаючи позики клієнтам, беруть на себе ризики втрат. Від ризиків банк захищається в першу чергу доходами, які він отримує від боржників у вигляді процентів, комісійних. Оскільки ризики різних боржників різні, то і доходи для їх покриття повинні бути різні, що відображається в ціні кредиту - ціні довіри до боржника. Тому ці ризики, які покриваються цінами називають очікуваними (expected).

А втрати, які перевищують нормальні очікувані втрати, які передбачені і ціною і обсягом сформованих резервів відносяться до категорії неочікуваних (unexpected) втрат. Вони повинні відшкодовуватися капіталом банку, і носять назву економічного капіталу.

Розрахунок економічного капіталу переслідує наступні цілі:

- управління та контроль ризику. Економічний капітал є мірою оцінки позиції банку з точки зору величини капіталу з врахуванням вибраної ним комбінації капіталу і ризику;

- оцінки результатів. Економічний капітал є складовою частиною відомих показників, таких як показник дохідності з врахуванням ризику RAROC, які використовуються для оцінки результатів роботи окремих бізнес-напрямів;

- розподілу капіталу. Оцінка ризиків в розрізі бізнес-напрямів дозволяє перерозподіляти економічний капітал на користь тих бізнес-підрозділів, які потребують додаткового капіталу, у зв'язку з тим, що вже прийняли на себе ризик.

Отже, економічний капітал - розмір капіталу, який необхідний для покриття в розумних межах всіх ризиків на які натрапляє бізнес. На відміну від балансового або акціонерного капіталу економічний капітал є сумою умовних величин капіталу для покриття найбільш ймовірних втрат. Тому, на противагу бухгалтерському або регулятивному капіталу економічний капітал не зв'язаний ні з потоками грошових коштів, ні з відрахуваннями від прибутку. Це механізм для кількісного виміру ризиків бізнесу, який повинен відповісти на питання: чи існує (чи не існує) достатньо капіталу для покриття неочікуваних (непередбачених) збитків і чи всі очікувані збитки враховані як фактор у ціноутворенні.

На відміну від бухгалтерського, регулятивного капіталу, економічний капітал не пов'язаний ні з потоками грошових коштів, ні з відрахуваннями з прибутку. Він за своєю суттю відрізняється від регулятивного тим, що ним вимірюється ризик в розумній економічній

реальності. Він називається «економічним», тому що частина процесу вимірювання пов'язана з перетворенням ризику в капітал, який необхідний для підтримки даного ризику відповідно з цільовим рівнем фінансової міцності установи (тобто кредитним рейтингом) [2]. Економічний капітал часто називають «капіталом, відповідним з ризиком» (Capital at Risk, або CaR) або просто «ризиковим капіталом» (Risk Capital). Тому, CaR слугує єдиним мірилом ризику в масштабі всієї корпорації, що дозволяє порівнювати види бізнесу і типи ризику. Він є основою для управління капіталом на основі ризику і тому, вартість капіталу нараховується на кожний напрям бізнесу. CaR показує ймовірний масштаб економічних збитків, які можуть виникати, якщо пройдуть неблагоннадійні події, дозволяє корегувати доходи з врахуванням ризику, визначається як перевищення максимальних втрат над сформованими резервами.

Якщо балансовий та регулятивний капітал співвідносяться із певним типом активів або залежать від активів, то економічний капітал співвідноситься із ризиковим капіталом незалежно від наявних активів. Більше того, економічний капітал оснований на ймовірних оцінках потенціальних, майбутніх збитках і тому є більш упередженим і стратегічним показником адекватності капіталу.

Підсумовуючи, слід звернути увагу на відмінностях між регулятивним та економічним капіталом, які полягають у тому, що процес застосування економічного капіталу:

- створює стандартний і однорідний показник в рамках своєї організації, що дає змогу порівнювати як напрямки бізнесу так і види ризиків;
- відображає економічну реальність даного бізнесу тому, що вимірює реальний ризик;
- акцентує увагу на змінах в теперішній, справедливій вартості, а не на окремих оціночних показниках;
- охоплює всі види ризиків;
- є перспективним з огляду на часовий горизонт та довірчий рівень: має високу ступінь точності, тому що прив'язаний до конкретних, індивідуальних характеристик банку.

Отже, економічний капітал відрізняється як від балансового так і від регулятивного тим, що він безпосередньо зосереджується на ризику, який прогнозується та вимірюється установою, яка приймає цей ризик і оснований на утриманні достатнього рівня капіталу для відповідного рівня ймовірності втрат внаслідок реалізації ризиків, які приймає на себе установа, а не на структурі балансу та стратегії фінансування [5].

Стосовно, вітчизняної банківської практики в галузі управління ризиками, то в більшості банків налагоджені недостатньо чітко та якісно. Навіть запропоновані методи оцінки ризиків Базеля II потребують серйозних і комплексних зусиль банків та регулюючих органів до їх впровадження з метою розрахунку достатності капіталу, а не для цілей управління ризиками, а від так для розрахунку економічного капіталу.

Більше того, концепція економічного капіталу може ефективно працювати тільки за двох обставин: 1) ефективної системи регулювання та чітко окресленого дійового правового поля; 2) та наявності якісної бази даних у кредиторів.

Тому, НБУ як організатору та ініціатору процесу адаптації Базельських положень до вітчизняних умов необхідно вжити наступних заходів:

- оцінити ступінь готовності банківської системи до впровадження Базельських угод II;
- розробити та уточнити доцільність плану дій стосовно впровадження базельських вимог;
- підготувати відповідні зміни у законодавчу базу щодо впровадження нових методик розрахунку адекватності капіталу;
- розробити єдині підходи щодо методології управління ризиками, в.т.ч. внутрішньої оцінки;
- забезпечити постійний нагляд за виконанням банками Базельських вимог;
- впровадити розрахунок достатності капіталу, що перебуває під ризиком (економічного капіталу).

Список літератури:

1. Ільїн І.Є. *Управління ризиками в умовах глобальної фінансової кризи // Управління в кредитній організації.* – 2009. № 1. – С. 86-93.
2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [Електронний ресурс] № 2121—III від 07.12.2000 р. - Режим доступу: www.rada.gov.ua.
3. Шипілов А. *Економічний капітал: можливості та обмеження: Матеріали конференції PRMIA (Москва, 19 червня 2006 р.) [Електронний ресурс].* Режим доступу: <http://www.prima.org>.
4. Carpio G., Klingebiel D. *Episodes of Systemic and Borderline Financial Crises.* - World Bank. - 2003.- P2.
5. *Total GDR 2006/World Bank Risk Reference Tables.*
6. Вяткин В. Н. *Базельский процесс : Базель-2 – управление банковскими рисками / В. Н. Вяткин, В. А. Гамза.* – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 191 с.
7. Вяткин В. Н. *Базельский процесс : Базель-3 – управление банковскими рисками / В. Н. Вяткин, В. А. Гамза.* – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2012. – 236 с.
8. Гайда Н. *Капіталізація українських банків як показник інвестиційного клімату України / Н. Гайда // Банківська справа.* – 2005. – № 5. – С. 61–66.